

99-151-01

תולדות המחשבה המדינית-פרופ' משה הלינגר
תשפ"ב סמסטר ב' מועד א

משך הבחינה שעתיים

ללא חומר עזר

המלצה: התחילו עם ארבעת השאלות הקצרות ונסו לסיים אותן תוך 30-40 דקות כדי שישאר לכם מספיק זמן לשאלת החובה.

חלק א : ענו על שאלת החובה (60 נקודות. היקף התשובה עד שלושה עמודים). זמן לתשובה 45 דקות עד שעה.

מבחינת תפיסות יסוד דתיות- ניתן לראות שיש דגש בכך ש"השליט הדגול" הוא האל, כפי שידוע מעשרת הדיברות, ואסור להאמין באף אדם אחר ובאל אחר, כך שלמעשה הדת היהודית היא דת מונותאיסטית, אשר מביאה עמה מצוות "בין אדם למקום" המסמלות את האמונה באל, כגון שמירת שבת כסמליות לכך שהבורא "נח" ביום השביעי מבריאת העולם ועוד. ניתן לראות שהמצוות אותם האל נתן לבני ישראל מתערבות בכול תחומי החיים, מהרגע שאדם קם ועד הרגע שהוא הלך לישון, ולפיכך התפיסה הרווחת היא שהיהדות היא דת שאינה ניתנת להפרדה מהמדינה, כלומר שמצוותיה הן גם ליטיות ולא עניין אישי בלבד. למשל- ניתן לראות בפאן החברתי מדיני את הפסוקים המדברים על "משפט המלך" בספר דברים- ובו מדובר כיצד על מלך להתנהג, למשל שעליו להתנהג בהגינות ומוסריות כלפי עמו, שכן הוא משמש כמודל לדוגמא, ואחרת יענש. בספר דברים נאמר שעל מלך אסור להרבות בכסף (כלומר הטלת מיסים מעבר למידה הנדרשת), סוסים ונשים, שכן אלו מסמלים גאווה וזו תכונה פסולה מבחינה מוסרית דתית. ניתן לראות בהמשך התנ"ך כיצד מלכים שאינם התנהגו בהגינות (כלומר חטאו בהיבטים) נענשו, כגון אבשלום שהרבה בסוסים כשרצה למלוך תחת דוד ובסוף נתלה תחת עץ האלה שכבר- באופן סימלי- עם סוס. עוד סיפור מאוד מוכר הוא של כרם נבות, אותו אחאב מלך ישראל רצה לרשת, ומשסירב נבות לתת אותו לאחאב, הקים תחבולה בדמות עדות שקר עם אישתו איזבל, כך שאחאב יוצא להורג והמלך (אחאב) ירש את הכרם. למרות שמותר עפ"י ההלכה למלך לרשת כרם של "מורד במלכות", רואים שיש פה פאן של גאווה שאחאב רצה לקחת את הכרם לעצמו כי "הוא יכול", וה' מעניש אותו ולבסוף גוזר שצאצאיו ואשתו איזבל ימותו כפגרים ויאעלו ע"י נבלות- צורה שבאופן סימבולית משפילה מאוד אדם שהתנהג בכזו גאווה. כמו כן, ישנן מצוות דתיות רבות בתחומים שאינם קשורים למלך, כגון לקט שכחה ופאה בהם משאירם תבואה מהשדה לעניים, מצוות כגון "ואהבת לרעך כמוך", "לא תקום דם רעך"- חובה להגיש עזרה לאדם שאתה רואה שהוא נפצע ועוד.

אוגוסטינוס היה פילוסוף נוצרי מפורסם, בן לאב אובד אלילים ואמה נוצרייה. המוכרות שבספריו הן:

א. "ידיים" - בו הוא מספר על דרכו מעבודת אלילים לנצרות, וכן על התאוריה שלו, לפיה בעקבו חטא האדם הקדמון, האדם לעולם לא ישוב בכוחות עצמו להיות יצור מושלם וטוב כפי שהיה לפני, כאשר היום יש בו למעשה רובד שפל ואנוכי שפגע במוסריותו. הוא לומד זאת באמצעות התבוננות על תינוקות, שמתנהגים כיצורים אגואיסטים, לעומת בני האדם הבוגרים המנסים להסתיר זאת (במשמעות העמוקה יותר, להסתיר שיש להם רובד שפל). ראוי לציין כאן את הקודות השוני והדמיון בינו לבין היהדות, כאשר אוגוסטינוס בעקבות כתביו בספר זה, טוען שהאדם רע מיסודו, לא משנה כמ הוא ינסה לצמצם את הרוע שיש לו, ורק באמצעות חסד האל יהיה ניתן לגאול אותו. לעומת זאת, הגישה ביהדות היא שעל אף חטא האדם הקדמון, האדם לא רע מיסודו. כמו כן, ניתן לציין כאן כנקודות דמיון ליהדות, היא שיש חשיבות לכוחו לבורא עולם, כלומר פאן אמוני חזק בו, וכן גם אוגוסטינוס וגם היהדות המקראית (כפי שמוכר לנו מהרמב"ם לפחות) מאמינים בבחירה החופשית של האדם - "הכול צפוי והרשות נתונה".

ב. "עיר האלוהים" - ספר נוסף בו הוא מתאר מבחינה פוליטית את חזונו, למאין מדינה מושלמת מורכבת מעיר "עליונה" - עיר שמימית המורכבת מבני אדם תבוניים מושלמים, וכן "עיר תחתונה" - המורכבת מבני אדם גיבורי חיל העסוקים בניהולה הארצי של המדינה, מבחינת מלחמה ושלטון העם וכו' (למרות שהוא מודע לכאורה לפי משנתו שאף אדם לא נמצא בדרגה תבונית מוסרית מושלמת בעקבות חטא האדם הקדמון, ולכן זוהי רק תאוריה).

לותר, צווינגלי וקלווין מזוהים מאוד כאנשים התומכים בערכי הליברליות, והדמוקרטיה המערבית רפובליקנית כפי שהיא מוכרת לנו כיום. לותר למשל, לא אהב את האופן בו נהגה הכמורה של הזרם הנוצרי קתולי כלפי מאמיניה, שכן היא עשתה מאין "ביזנס" מהדת הנוצרית וסיגלה לעצמה מעמד עליון, כאנשים שצריך לשלם להם כדי שידברו עם האל, שפי שרק ביכולתם לעשות, לעומת האדם הפשוט חסר כול יכולת. נוהגם היה שהיו משלמים להם "שטרות כפרה", כלומר שהאנשים משלמים להם בהתאם לחומרת החטא שביצעו, ואז הכמורה מבקשת מהם להתוודות, ואז הם מדברים עם האל כדי שסלח להם. דבר זה לא מצא חן בעיני מרטין לותר, ולכן הוא הקים את הזרם הנוצרי פרוטסטנטי (מלשון המילה protest- מחאה), בו הוא רוצה סדר חדש לנצרות, כאשר לאדם הפרטי יש ערך רב יותר לעומת הכנסייה, שלמעשה זרם זה מחליש את כוחה. בין היתר, הוא האמין שהכמורה היא לכול היותר מתווכת בין האדם לאל, ולא גורם הכרחי כדי לפנות לאל בבקשת סליחה וכו'. בזכות פועלו, קיים עד היום בנצרות הזרם הפרוטסטנטי, חרף הרדיפות מצד הקתולים. גם צווינגלי מאוד האמין בערכי הדמוקרטיה המערבית ליברלית, ושארף ליצור דמוקרטיה "מושלמת" כפי שנלמדה מאתונה- דמוקרטיה ישירה של העם ולא עקיפה באמצעות נציגים וכן משאלי עם וכו'. הוא הושפע מהתנ"ך העברי וספציפית לגבי הרעיון של הדמוקרטיה המושלמת הוא למד מאופי ההתנהלות של 12 שבטי ישראל. חשוב לציין שהוא היה פעיל מאוד בשוויץ ובאמת עד היום, שוויץ נחשבת למדינה דמוקרטית שהכי קרובה לשלמות, כפי שהיא מחולקת לכמה קנטונים (מחוזות) וכולם צריכים להחליט החלטות ביחד, וכן מתקיימים שם משאלי עם בתדירות גבוהה. גם קלווין כמותם האמין בערכי הליברליות וכן בכך שהמדינה צריכה לתת לאדם ביטוי ליברלי רחב יותר ולאפשר לו זכויות מרחיבות מתוקף כך. ניתן לראות כיצד הגות זו השפיעה גם במשנתם של לוק ורוסו, שגם תמכו מאוד בקיומה של מדינה רפובליקנית דמוקרטית בה ערכי הליברליזם בולטים. לוק כתב על כך בספריו "שתי המסכתות לממשלה" וכן על "אגרת הסובלנות הדתית", בהם הוא מייצג מגוון מאפיינים הידועים לנו כיום כמיושמים במדינות מערביות דמוקרטיות רפובליקניות, כגון ארה"ב שמאוד הושפעה ממנו. למשל- הוא אבי תורת הפרדת הרשויות השלטוניות (אם כי בחלוקה שונה כפי שמונסטקיה שבא אחריו שינה), וכן הוא דיבר הרבה על זכויות טבעיות ליברליות המגיעות לאדם, כגון הזכות לקניין, שוויון והזכות לחירות. כמו כן, הוא דיבר הרבה על סובלנות דתית כלפי אנשים בעלי אמונות שונות, (ברוח הרדיפה הקתולית) כפי שידוע מהאגרת שכתב. הוא אומנם האמין שצריך שיהיה שלטון מסודר שיספק הגנה על המדינה, אך האמין שהמדינה צריכה לספק את מירב הזכויות האפשריות לאזרח, כפי שבא לידי ביטוי בעקרונותיו שייצגו מדינה רפובליקנית מערבית: אינדיבידואליזם, שוויון, אוניברסליות, רציונליות וכן מדינה מאולצת (לשם הביטחון). כמו כן, הוא השפיע מאוד בצרפת על הוגים כגון ז'אן ז'אק רוסו שהזדהה עם דבריו והרבה אף הוא לדבר על ערכי שוויון ועוד ערכים ליברליים עבור הצרפתים, כפי שלאחר מכן היו מוכרים כסיסמא השולטת בעת המהפכה הצרפתית "אחוה, שוויון וחירות". גם בארץ, ניתן לראות כיצד תפיסות ההוגים שפורטו לעיל באה לידי ביטוי בשיטת המשפט הישראלית, במיוחד במשפט החוקתי בו מיושם עקרון הפרדת הרשויות, וכן בעיגון זכויות ליברליות כמו הזכות לקניין.

אריסטו תלמידו של אפלטון, היה ידוע בכך שמשנתו "ריאלית יותר" ממשנתו של מורו אפלטון, כפי שיפורט להלן. שיטת מחשבתו של אריסטו הייתה אינדוקטיבית, כלומר למד דברים באמצעות הפרט, וממנו הסיק את הכלל, או במילים אחרות "הסתכל מלמטה ועלה למעלה", כפי שלמד מעולם הביולוגיה. הוא הבין שבני האדם אינם מושלמים ויהיה קשה עד כדי בלתי אפשרי לאפשר שלטון כפי שתיאר מורו אפלטון "על ידי האדם התבוני ביותר, הפילוסוף" וכן הלאה לפי חלוקת מעמדות השומרים וכו', אך כן האמין שצריך חלוקה למעמדות, כך שתניב שיטת שלטון אופטימלית עבור התושבים, והביא את "תאוריית המשושה" המביאה שישה סוגי שלטון בחלוקה לקבוצות של שלטון יחיד, רבים, וקבוצה, למשטרים טובים ורעים. משטרים טובים מוצגים כגון מונרכיה (על ידי מלך), ודמוקרטיה, ואילו צורות משטר רעות מוצגות כגון אוליגרכיה, טירניה (ע"י עריץ, רודן) וכן אורליקרטיה (שלטון האספסוף). ניתן לומר שבאופו מסוים זה רלוונטי לימינו, במיוחד לאור העובדה שגישתו "מדברת בגובה העיניים" ומתבססת על רצון העם (מלמטה), וכן על רציונליות מסוימת שיש בהגותו ביחס למשטרים, אך באופן חלקי, שכן כיום ישנן צורות שלטון פחות מקובלות בעולם המודרני המערבי, כגון מונרכיה, העלולה לעורר שחיתות כפי שידעה ההיסטוריה.

זרם זה קם כתגובה לעידן הנאורת וההשכלה, כאשר האחרון דיבר הרבה על רציונאליות כתפיסה מרכזית האמורה להנחות את המחשבה הפוליטית של האדם. לעומת, אנשי הזרם הרומנטי האמינו דווקא בתפיסה שצריך לתת ערך לרגשות כגון אהבה, געגועים ותשוקה עזה כדי לעורר אנשים לפעול למען המדינה, בפאן הפוליטי (למשל: לעורר תחושת מחויבות, ציונות ופטריוטיות בגיל צעיר כדי לעודד גיוס לצבא). מהות תפיסה אוניברסלית פרטיקולריסטית זו, היא שהיא באה לערער את המחשבה שיש רק אמת אחת וברורה (שלכאורה, נוח להאמין שהיא הגישה הרציונלית), שכן ניתן לראות שיש ליצירותיהם של הזרם הרומנטי השפעה שסוחפת את המדינה למאבק למען חיים טובים יותר. נפרט שמות של יוצרים בכמה תחומים:

במוזיקה- בפאן הגרנדיוזי שלה, ניתן למנות את בטהובן. בפאן האינטימי יותר שלה, ניתן למנות את שופן.

בספרות- קיים מגוון רחב של ספרות אנגלית בפרוזה, קומדיה ודרמה, כאשר בין היתר מוכרים אנשים כמו מרי שלי וקייטס. יש המחשיבים גם את בלייק בין היוצרים של הספרות הרומנטית.

רוסיה- עד שנת 1917, ברוסיה שלטו הצארים (שלטון מונארכי), כאשר שושלת זו נקטעה בתקופת ניקולאי ה-2, ועלו במקומה לשלטון מנהיגים רוסים המאמינים יותר בערכי הליברליות, כגון לבוב שירש את הצאר ניקולאי, וקרנסקי שהגיע אחריו, במהפכה הידועה בשם מהפכת פברואר שנעשתה ע"י הבולשביקים. זמן קצר לאחר מכן, במהפכה נוספת הנקראת מהפכת אוקטובר, החלו מחאות ברחבי המדינה למען רצון לשלטון קומוניסטי, ואז קרנסקי הודח מהשלטון ובמקומו עלה לנין, שהתחיל את תקופת רוסיה (או כפי שהייתה ידועה אז: ברית המועצות) הקומוניסטית, עד פירוק הברית וסיום השלטון הקומוניסטי בשנת 1991 למדינות שידועות כיום כרוסיה, אוקראינה, בלרוס ועוד. (4)

סין- בשנת 1966 עלה לשלטון בסין השליט מאו דזה דונג, שהביא למדינה את זרם ה"מאואיזם"- מעין גישה בתוך הסקטור הקומוניסטי, כאשר מטרתו הייתה להעלים ברחבי סין את כול האלמנטים הקשורים לתרבות מערבית- ליברלית ולהפוך את סין לקומוניסטית מובהקת. לשם כך, הוא יצר את "משמרות האדומים" שהורכבו מבני נוער ורדפו אחרי המוני אנשים שהיו "סוררים" ולא נאותו להתנער מכול מאפיין הקשור לתרבות המערב. יש כמה גישות לגבי זמן הסיום של המהפכה הקומוניסטית, כאשר יש כאלה שטוענים שהיא הסתיימה ב-1971 עם מותו של שר ההגנו לאו בין, ויש כאלה הטוענים שהיא נגמרה ב-1976 (שזוהי גם שנת מותו של מאו דזה דונג) עם מעצרו של "כנופיית הארבעה"- כנופייה של 4 חברים בכירים במפלגה הקומוניסטית.

ג'ון לנון- חבר להקת הביטלס, שר הרבה משיריו על שלום, שיוויון ואחוה. היה פעיל בעצרות שלום ומסיבה זו, נשיא ארה"ב השמרן רצה לגרשו. נרצח בסופו של דבר ע"י ה"מעריץ" מארק דיוויד צ'פמן, שיש הטוענים שאותו אחד היה לוקה בנפשו, לאחר שקרא והושפע עמוקות מהספר "התפסן בשדה השיפון" (The catcher in the rye), כאשר הדמות הראשית, הולדן, הייתה מלאת שנאה לצביעות שקיימת בחברה, עפ"י דברי הספר, ולפיכך גם מארק שנא את ג'ון לנון כי האמין שהוא מייצג את הצביעות בחברה בשיריו.

10

(5)

בוב דילן- זמר יהודי אמריקאי. התנצר ואז חזר ליהדות. שיריו היו מאוד פופולריים, והוא ידוע בתור אחד שמתח אותם מעבר למחוזות המוזיקליים למחוזות פילוסופיים עמוקים. הוא המוזיקאי הראשון שזכה בפרס נובל לספרות.

בוב מרלי- זמר ג'מייקני, מוכר מאוד כמייצג של מוזיקת הרגאיי, וכן ידוע בפעילותו למען השלום באפריקה. שר אף הוא על אהבה ושלום (מוכר תחת הביטוי "One love, One heart"). האמין מאוד ב"רסטפארי"- שלמות הגוף, עד כדי כך שהוא מת מסרטן כיוון שסירב לגדוע בזה, כיוון שדבר זה סותר את האג'נדה שלו לשלמות הגוף.